

Київський університет імені Бориса Грінченка

БАБЕНКО ВІКТОРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 378:373.3/5.091.12.011.3-051:[811.161.2+821]:[37.016:81'38]:005.336.5(043.3)

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТИЛІСТИКИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Овсієнко Людмила Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Попович Анжеліка Станіславівна,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
доцент кафедри української мови;

кандидат педагогічних наук, доцент
Попова Людмила Олександрівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури.

Захист дисертації відбудеться «__» червня 2019 р. о __ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «__» травня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стратегія підвищення якості української освіти, реалізація її компетентнісної парадигми та розбудова інформаційного суспільства актуалізують проблему оновлення й оптимізації філологічної освіти майбутніх учителів-словесників, здатних орієнтуватися в інноваційних процесах сучасної школи, усвідомлювати необхідність упровадження практико орієнтованих технологій навчання української мови, використання інтерактивних імітаційних форм, методів та ефективних засобів навчання. Широке функційне поле діяльності вчителя в закладі освіти зумовлює формування в нього професійної мобільності, гнучкості, нестандартного мислення, уміння адаптуватися до стрімко змінюваного соціуму.

Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, нормативні документи МОН України відкривають нові перспективи для реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу майбутнього вчителя української мови і літератури.

В умовах компетентнісної освіти особливої ваги набуває проблема формування комунікативних умінь і навичок майбутнього вчителя-словесника у процесі навчання мовознавчих дисциплін, стилістики української мови зокрема. Навчання стилістики, яка сконденсовує функційні ознаки мовних одиниць усіх рівнів, окреслює шляхи використання стилістичних засобів для досягнення експресії інтелектуального, емоційного й естетичного змісту, є дієвим, інтенсивним і спрямованим на формування практичних умінь і навичок професійного мовлення майбутнього вчителя у різних сферах та під час спілкування педагогічної взаємодії.

Аналіз і синтез наукових джерел із лінгвістики, психолінгвістики, дидактики, лінгводидактики засвідчує, що в теорії і практиці навчання стилістики накопичено значний досвід, який може слугувати основою для оптимізації процесу формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у вищому закладі освіти. Теоретичні засади стилістичної системи української мови обґрунтовано в працях лінгвістів (І. Білодід, Ф. Бацевич, С. Бирик, В. Ващенко, І. Вихованець, М. Вінтонів, П. Дудик, С. Єрмоленко, А. Коваль, П. Кордун, Т. Космеда, Л. Мацько, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Селіванова, В. Чабаненко та ін.); психолінгвістів (Л. Виготський, І. Зимня, М. Жинкін, О. Леонт'єв та ін.).

У дидактиці та лінгводидактиці окреслилися такі пріоритетні напрями в контексті досліджуваної проблеми: обґрунтування принципів, методів і прийомів організації освітнього процесу в педагогічному ЗВО (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Греб, С. Караман, О. Копусь, І. Нагрибельна, Л. Овсієнко, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.); вивчення основ теорії комунікативно-діяльнісного підходу до навчання української мови (Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, О. Караман, С. Караман, В. Капінос, О. Кулик, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Попова, І. Хом'як та ін.);

удосконалення професійного мовлення майбутніх учителів (Н. Безгодова, Н. Волкова, О. Дуке, К. Климова, О. Кравчук, Л. Лучкіна, Л. Паламар, Л. Рускуліс, О. Семенов, Л. Сергієнко та ін.); з'ясування прикладного характеру мовленнєвознавчих знань і вмінь (Ж. Горіна, Т. Донченко, О. Караман, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.); дослідження комунікативного потенціалу стилістики як навчальної дисципліни (Н. Босак, О. Копусь, Л. Кравець, Л. Мацько, А. Нікітіна, Л. Попова, А. Попович та ін.). У результаті цих досліджень з'ясовано значення й своєрідність комунікативної діяльності вчителя, виявлено окремі умови, що сприяють підвищенню ефективності педагогічного спілкування.

Незважаючи на значні напрацювання науковців у теорії і практиці навчання стилістики української мови, сучасна вища педагогічна школа України поки що акцентує увагу на проблемі оволодіння знаннями, на збільшенні їх обсягу, а не на формуванні творчої особистості майбутнього вчителя, який вільно орієнтувався б у проблемах сьогодення, адекватно реагував би на суспільні виклики. До того ж аналіз наукових студій засвідчив відсутність в українській лінгводидактиці спеціальних досліджень, присвячених формуванню комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики. Актуальність проблеми, її практична значущість та недостатня теоретико-методична розробленість зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи кафедри української лінгвістики і методики навчання «Актуальні проблеми мовознавства, лінгводидактики та інноваційні технології навчання у ВНЗ» (державний реєстраційний номер № 0112U004562), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (протокол № 6 від 22 лютого 2016 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 27 вересня 2016 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Відповідно до мети визначено **завдання** дослідження:

1. З'ясувати й уточнити сутнісні характеристики базових понять дослідження.

2. Обґрунтувати лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

3. Проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення для майбутніх учителів української мови і літератури зі стилістики.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

5. Розробити й експериментально перевірити методика формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Об'єкт дослідження – процес навчання стилістики української мови в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – принципи, форми, методи та засоби формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії наукового пізнання; філософії освіти; єдності мови, мовлення і мислення; учення про природу мови як засобу спілкування, взаємозв'язок мовленнєвої та розумової діяльності людини; законодавчі акти й сучасні концепції з проблем мовної освіти в Україні; положення психолого-педагогічної теорії діяльності та розвитку особистості (Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, С. Смирнов); теорії стилістичної системи української мови (І. Білодід, С. Бирик, Ф. Бацевич, С. Бирик, В. Ващенко, І. Вихованець, М. Вінтонів, М. Гладкий, П. Дудик, С. Єрмоленко, А. Коваль, Т. Космеда, Л. Мацько, М. Пилинський, М. Пентилюк, О. Пономарів, Г. Сюта, В. Чабаненко та ін.); теорії компетентнісного підходу (І. Бех, Н. Бібік, І. Єрмаков, І. Зимня, А. Маркова, О. Пометун, Дж. Равен, А. Хуторської, С. Сисоєва та ін.); сучасної лінгводидактики з проблеми розвитку комунікативної компетентності (З. Бакум, А. Богущ, В. Борисенко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, Н. Костриця, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Мацько, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, С. Яворська та ін.).

Для реалізації завдань дослідження, забезпечення вірогідності його результатів під час роботи над дисертацією використано такі **методи**:

теоретичні – аналіз психологічної, педагогічної, лінгводидактичної літератури для уточнення змісту поняття «комунікативна компетентність майбутніх учителів української мови і літератури», визначення його семантичного наповнення та з'ясування психологічних, лінгводидактичних основ формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики; узагальнення наукових напрацювань з проблеми дослідження для розроблення методика формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики;

емпіричні – спостереження, аналіз, анкетування, бесіди, проведення констатувального етапу педагогічного експерименту для вивчення практики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики та визначення рівнів її

сформованості у студентів; розроблення, проведення й упровадження формульованого етапу педагогічного експерименту в закладах вищої освіти;

методи математичної статистики – якісне і кількісне оброблення результатів педагогічного експерименту для опрацювання отриманих результатів, їх порівняльного аналізу, визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури та перевірки ефективності розробленої методики.

Експериментальна база дослідження. ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (довідка № 264/03 від 08.02.2019 року), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 52-27/176 від 19.02.2019 року), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ) (довідка № 1/184 від 18.02.2019 року), Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 45/1 від 26.02.2019 року), Херсонського державного університету (довідка № 08-30/299 від 05.03.2019 року), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка № 031/162 від 02.04.2019 року). Під час формульованого етапу педагогічного експерименту було залучено 350 студентів: 176 студентів навчалися в експериментальних групах і 174 – у контрольних групах.

Наукова новизна дослідження: *уперше обґрунтовано* лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики; *з'ясовано й уточнено* зміст поняття «комунікативна компетентність майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики»; *визначено* критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативно-тезаурусний, жанрово-стилістичний) та *встановлено* рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; *розроблено* методику формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики; *удосконалено* форми, методи, прийоми та засоби роботи над формуванням комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників; *запропоновано* систему стилістичних і супровідних вправ і завдань; *набув подальшого розвитку* науково-методичний супровід формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Практичне значення дослідження. Запропонована методика формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників може бути використана в навчанні студентів стилістики української мови, лінгвоаналізу тексту та інших мовознавчих дисциплін. Сформульовані в роботі положення, висновки й методичні рекомендації можуть бути використані для вдосконалення змісту програм зі стилістики української мови, у процесі розроблення методичного забезпечення для майбутніх учителів-словесників.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ), Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (м. Глухів),

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (м. Одеса), Херсонського державного університету (м. Херсон), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне).

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною та лінгводидактичною обґрунтованістю вихідних теоретичних положень в окресленні провідних аспектів дослідження; застосуванням методів, адекватних предмету, меті й завданням дослідження; апробацією розробленої методики в різних вишах України; якісним і кількісним аналізом результатів експериментально-дослідної роботи.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні положення дисертації висвітлювалися на науково-практичних та науково-методичних конференціях: **міжнародних:** III Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 6-7 жовтня, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції International scientific and practical conference «Science and education: trends and prospects (Taunton, United States of America, 23 february, 2018); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 4-5 жовтня, 2018); I Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія та лінгводидактики в умовах євроінтеграції: реалії і перспективи» (м. Херсон, 25-26 жовтня, 2018); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 22-25 листопада, 2018); **усеукраїнських:** Всеукраїнській нараді-тренінгу «Педагогіка партнерства і компетентнісний підхід у процесі викладання дисциплін української філології як основа для успішної самореалізації майбутнього фахівця-інноватора» (м. Біла Церква, 7-9 червня, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Зміст і технології навчання у педагогічній професійній освіті» (м. Переяслав-Хмельницький, 18 січня, 2019).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 9 одноосібних наукових праць, із них 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 3 публікації апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 244 сторінки, із них 185 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел нараховується 409 найменувань (із них 10 – англійською мовою).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію матеріалів дослідження, окреслено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – «**Теоретичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури**» – схарактеризовано компетентнісний підхід як методологічний орієнтир у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики, з'ясовано й уточнено змістові характеристики базових понять дослідження, проаналізовано ключові положення стилістики як науки й навчальної дисципліни.

Аналіз і синтез спеціальної літератури засвідчує, що проблему компетентнісно орієнтованої освіти вивчають відомі міжнародні організації: ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів, у документах яких окреслено стратегію й визначено критерії розвитку сучасної освіти, інтегративний показник цілевизначення, процесу й освітнього результату.

Узагальнення теоретичних напрацювань з означеної проблеми дало змогу з'ясувати, що компетентнісний підхід як методологічний орієнтир забезпечення цілей, змісту і якості освіти став предметом досліджень зарубіжних науковців (Дж. Боуден, А. Бермус, М. Лейтер, С. Маслач, А. Мейхью, Дж. Равен, Е. Тоффлер, Р. Уайт, Е. Шорт, Р. Хайгерті та ін.); українських дидактів і лінгводидактів (З. Бакум, Н. Бібік, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, О. Локшина, Л. Овсієнко, О. Овчарук, Л. Пильгун, О. Пометун, Т. Смагіна, С. Трубачева та ін.), у працях яких обґрунтовано зміст поняття «компетентнісний підхід», що є базовим у практичній підготовці фахівця нового типу; розкрито шляхи досягнення основної мети навчання у закладах вищої освіти – сформувати компетентного фахівця, який володіє необхідними комунікативними якостями, спроможний оцінювати соціальні процеси, визначати місце й роль у них власної професійної діяльності, знаходити шляхи її оптимізації.

Встановлено, що впровадження компетентнісного підходу в освітній процес зумовило переакцентування його освітньої мети, завдань, а відповідно, і змісту: з накопичення визначених стандартами, навчальними програмами знань, умінь і навичок з української мови на формування й розвиток у студентів уміння використовувати їх практично, застосовувати індивідуальні мовленнєві стратегії й досвід успішної комунікації в майбутній педагогічній діяльності.

У роботі враховано, що компетентнісне навчання передбачає інтеграцію змісту навчальних курсів, зокрема стилістики й сучасної української літературної мови, лінгвістичного аналізу тексту, в яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей (мовної, мовленнєвої, комунікативної та ін.); ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результатів освітнього процесу. Реалізація компетентнісного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики уможливорює ґрунтовне опанування стилістичної теорії в комунікативно-діяльнісному аспекті, сприяє підвищенню культури усного й писемного мовлення, стилістичної вправності.

З'ясовано, що у вітчизняних та зарубіжних працях існують різні підходи до інтерпретування змісту, обсягу, структури базових понять дослідження «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність». Поняття «компетенція» науковці визначають як комплекс знань, умінь і навичок, співвіднесений із конкретними видами професійної діяльності та необхідний для ефективного виконання дій; «компетентність» – як сукупність взаємопов'язаних ціннісних орієнтирів і настанов, знань, умінь, навичок та досвіду діяльності майбутнього вчителя української мови і літератури ефективно використовувати здобуті знання в професійній діяльності; як обізнаність, належне володіння комунікативною компетенцією в тій чи тій мовленнєвій ситуації. Термінологічне поняття «комунікативна компетентність» психологи, лінгвісти, педагоги, лінгводидакти визначають багатоаспектно, почасти з різних позицій. Попри різноманітність визначень, усі дослідники суголосні в тому, що феномен «комунікативна компетентність» є складним поняттям, з-поміж компонентів якого виокремлюють такі, як: здатність орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування; ефективно взаємодіяти з оточенням за постійної зміни психічних станів, міжособистісних взаємин; готовність і вміння контактувати з людьми; знання, вміння й навички для конструктивного спілкування; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій. Поняття «компетентнісний підхід» у роботі потлумачено як методологічний орієнтир у формуванні якісних характеристик (компетентностей) суб'єкта освітнього процесу, його організаторських здібностей, вміння приймати рішення і брати на себе відповідальність, володіти необхідними комунікативними якостями, оцінювати соціальні процеси, визначати місце й роль у них власної професійної діяльності, знаходити шляхи її вдосконалення.

Змістове наповнення поняття «*формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури в процесі навчання стилістики*» в роботі розглянуто як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему фахових знань, мовленнєвих та організаторських здібностей; здатність до контролю власної комунікативної діяльності, а також сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; готовність до комунікативної діяльності; вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки. Комунікативна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури розкривається в ставленні до людей, до самого себе, в умінні контролювати та регулювати власну поведінку, аргументувати обрану позицію, оптимально використовувати стилістичні засоби мовлення для досягнення комунікативної мети.

У процесі вивчення спеціальної літератури в розділі виявлено, що науковці розглядають стилістику як завершальну й узагальнювальну прикладну дисципліну з-поміж мовознавчих, яка охоплює функціональний аспект, реалізований в усному і писемному мовленні, у текстах різних стилів. Курс стилістики української мови є теоретичною основою розвитку національної

мовленнєвої культури, своєрідним продовженням основних розділів нормативного курсу «Сучасна українська літературна мова» й водночас логічним завершенням фонетичного, лексично-фразеологічного й граматичного вивчення мови. Ураховано, що оволодіння стилістикою української мови передбачає вивчення її функціонального ресурсу, спілкувального потенціалу й потребує ґрунтового знання того, як саме внутрішньо членується наша мова, з яких основних структурних компонентів вона сформувалась, які мовні одиниці становлять специфічний і формувальний матеріал кожного з чотирьох основних структурних рівнів мови. До того ж узято до уваги, що важливим вектором реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури є поєднання засадничих положень стилістики тексту, функціональної стилістики, практичної стилістики, зіставної стилістики, експресивної стилістики. Майбутньому вчителю-словеснику важливо навчитися володіти словом як основним інструментом власної професійної діяльності. Водночас він має виробляти в учнів мовну майстерність, виховувати культуру мовлення й стилістичну вправність для реалізації комунікативних запитів і потреб сучасного соціуму.

У другому розділі – **«Теоретико-практичні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики»** – проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення для майбутніх учителів української мови і літератури зі стилістики, обґрунтовано лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики; розроблено критерії, показники та визначено рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників.

Аналіз змісту навчально-методичного забезпечення зі стилістики української мови в ретроспективі свідчить про відсутність одностайності в підходах до визначення кількості годин, відведених на вивчення дисципліни «Стилістика української мови», змістового наповнення курсу, виокремлення навчальних модулів, корпусу текстів різної стильової належності. Сьогодні не втратила актуальності проблема оновлення змісту навчальної дисципліни на компетентнісній основі з урахуванням цілісності й фундаментальності філологічної освіти та особистісного потенціалу студентів, що інтенсивно розвивається в інформаційному суспільстві, а також зорієнтованості на розвиток критичного мислення, стилістично вправного мовлення майбутніх учителів української мови і літератури, формування в них комунікативної компетентності як визначальної характеристики фахівця освітньої галузі.

Установлено, що в освітньому процесі закладів вищої освіти, які готують майбутніх учителів української мови і літератури, значне місце впродовж тривалого часу посідали навчальні видання Б. Кулика і О. Масюкевича (1958 р.; 1963 р.); А. Коваль й І. Чередниченка (1960 р.; 1962 р.); О. Масюкевича і В. Дроздовського (1967 р.; 1968 р.), В. Ващенко (1970 р.). Згодом навчальні видання зі стилістики української мови поповнюються посібниками таких авторів: С. Марич (1992 р.); Н. Ботвина (1999 р.); О. Михайлова, А. Сидоренко,

В. Сухопар (2000 р.); Л. Бублейник (2000 р.); М. Зарицький (2001 р.); Н. Бойко (2002 р.); Л. Кравець (2004 р.); Л. Мацько, Л. Кравець, А. Солдаткіна (2004 р.); К. Климова (2005 р.); Г. Онуфрієнко (2006 р.); А. Капелюшний (2007 р.); Л. Мацько, Л. Кравець (2007 р.), Г. Волкотруб (2008 р.). Із 2009 року перелік навчальної літератури помітно розширено низкою видань, розроблених відповідно до змісту дисциплін навчальних планів закладів вищої освіти різного профілю «Ділова українська мова», «Українська мова за професійним спрямуванням» та ін., які містять розділ «Стилістика й культура ділової української мови та офіційно-ділового стилю», зокрема: Т. Симоненко «Українська мова за професійним спрямуванням» (2009 р.); М. Пентилюк, І. Маруніч, Г. Денискіна «Українська наукова мова (теорія і практика)» (2011 р.); Г. Кузнецова «Стилістика і культура ділового українського мовлення в освітній сфері спілкування» (2013 р.); О. Любашенко, Л. Ткаченко, С. Мельник «Українська мова. Мова фаху, мова науки, мова спілкування» (2014 р.); А. Попович і Л. Марчук «Українська мова в засобах масової комунікації» (2015 р.) та ін. Допомогою для студентів-філологів є інтернетні сайти й видання, як-от: сайт Інституту української мови (<http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Pages/default.aspx>), український лінгвістичний портал (<http://ulif.org.ua>), інформаційно-довідковий портал «Слово.ua» (<http://slovo.ua.com/>) тощо.

У роботі обґрунтовано лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики, спрямовані на підвищення якості освітнього процесу, до яких віднесено закономірності, принципи, організаційні форми, методи та засоби. До *загальних закономірностей навчання стилістики* як філологічної дисципліни віднесено: 1) закономірність мети, яка залежить від рівня й темпів розвитку суспільства, його потреб і можливостей та від рівня розвитку й можливостей педагогічної науки і практики; 2) закономірність змісту навчання стилістики, що залежить від суспільних потреб і мети навчання, темпів соціального й науково-технічного прогресу; 3) закономірність якості навчання, що залежить від продуктивності попереднього етапу й досягнутих упродовж означеного етапу результатів, обсягу й характеру навчального матеріалу, організаційно-педагогічного впливу на суб'єктів навчання. До *конкретних закономірностей навчання мови* віднесено такі: 1) постійна увага до матерії мови та її звукової системи, розуміння семантики мовних одиниць, здатність студентів опановувати норми літературної мови, оцінка виражальних можливостей, удосконалення мовного чуття та дару слова, залежності мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови; 2) урахування мотивів, внутрішніх прагнень студента, що дозволяє виробити ефективну індивідуальну траєкторію навчання; 3) залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання; 4) моделювання майбутньої професійної діяльності студентів; 5) залежність ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи студентів.

У процесі дослідження було визначено, що організація навчання стилістики в закладах вищої освіти потребує вдумливого підходу до відбору

принципів навчання, їх наукового обґрунтування й визначення методичних шляхів реалізації. Узагальнення результатів наукових досліджень, спостереження за освітнім процесом дали змогу обґрунтувати доцільність опертя у процесі навчання стилістики української мови майбутніх учителів-словесників у закладах вищої освіти на загальнодидактичні принципи (традиційні й сучасні), а також використання лінгводидактичних (загальнометодичних) принципів навчання, як-от: *принцип урахування динаміки стилів, принцип засвоєння стилістичних норм на основі знання граматичних, лексичних і орфоепічних норм, принцип урахування стильових і стилістичних норм, принцип стимулювання словесного самовдосконалення, принцип етики й естетики мовлення, принцип навчання на мовленнєвих взірцях, принцип послідовності, розширення, поглиблення й ускладнення стилістичного аналізу, принцип контекстного розгляду стилістичних явищ, принцип зумовленості мовленнєвих засобів соціальними чинниками, принцип естетичної вартості текстів, принцип використання мовленнєвої практики для засвоєння стилістичних норм, лінгвокреативності, лінгвоекологічній, лінгвокогнітивній.* Установлено, що означені закономірності й принципи навчання стилістики взаємопов'язані й взаємодоповнювальні й лише комплексна їх реалізація сприятиме ефективному формуванню комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У процесі дослідження було визначено особливості формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у межах організаційних форм навчального процесу закладу вищої освіти: лекційних, семінарських, практичних занять, самостійної роботи, контрольних заходів. Особливу роль у формуванні комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури відведено практичному заняттю, у процесі якого студенти застосовують здобуті ними під час лекцій і самостійної роботи знань зі стилістики в практичній діяльності, що сприяє їх поглибленню, закріпленню й систематизації, формуванню практичних умінь і навичок, необхідних у подальшій професійній діяльності. Доцільним у межах навчальних занять визначено ефективно поєднання різних форм організації навчальної діяльності: індивідуальну, парну, групову, фронтальну, що сприяють не лише успішному засвоєнню студентами знань зі стилістики, а й творчому застосуванню здобутих знань на практиці, формуванню у майбутніх учителів української мови і літератури комунікативної компетентності.

Запропонована в дисертації методика формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики ґрунтується на врахуванні закономірностей навчання мови, загальнопедагогічних, лінгводидактичних та власне методичних принципів навчання, а також доборі ефективних методів, прийомів і засобів навчання. Продуктивними для нашого дослідження визначено методи, що корелюються з основними етапами формування комунікативної компетентності: орієнтування, спостереження над мовою, виконання, контролю, корекції. На етапі орієнтування вважаємо доцільним застосовувати: методи пояснення, метод бесіди (евристичної, аналітико-синтетичної,

підготовчої). На етапі спостереження над мовою доцільно застосовувати: метод стилістичного експерименту; метод стилістичного аналізу тексту; метод стилістичного редагування тексту; метод стилістичного конструювання (створення) тексту; метод стилістичного реконструювання (перебудови) тексту; метод «слово й образ»; метод аперцепційного декодування тексту й інші. На діяльнісному етапі (етапі виконання) – метод вправ: вправи на текстовій основі, когнітивні вправи, (на зіставлення й порівняння, абстрагування, класифікацію, аналіз тощо), конструктивні (на трансформацію, редагування, переклад, адаптацію до сприйняття учнями тощо), комунікативно-творчі вправи (репродуктивні, респонсивні, описові, композиційні, ініціативні, дискусивні тощо); метод проектів (дослідницькі, інформаційні, творчі, практико орієнтовані); метод лінгвістичної гри. На етапі контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів доцільно використовувати тестові завдання, взаємоперевірку письмових робіт, творчі роботи, захисти проектів, технологію портфоліо.

У розділі формування комунікативної компетентності в системі підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури розглянуто як інтегрований відкритий педагогічний феномен, тому й визначено інтегровані критерії сформованості означеної компетентності: *мотиваційно-ціннісний* (готовність студентів до професійно-комунікативної діяльності; шанобливе ставлення до української мови, бажання вдосконалювати власне мовлення; усвідомлення важливості комунікативної компетентності як складника фахової; здатність до проектування власної комунікативної діяльності); *нормативно-тезаурусний* (наявність ґрунтовних знань з сучасної української літературної мови, володіння нормами – орфоепічними, орфографічними, лексичними, морфологічними, синтаксичними, пунктуаційними та стилістичними на всіх рівнях мовної системи в усній і писемній формах; належний термінологічний та словниковий запас, сформованість лексичних умінь); *жанрово-стилістичний* (володіння професійно зорієтованим жанровим репертуаром мовлення, зокрема сформовані вміння розуміти й адекватно реагувати на сприйняту інформацію, правильно використовувати мовні засоби, адекватні жанру; урахувати комунікативно-стильові якості мовлення відповідно до обраного жанру; уміння орієнтуватися в ситуації спілкування тощо).

Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: *високий, достатній, середній, елементарний* визначено не лише за ступенем сформованості компонентів і критеріїв їх вияву в освітній діяльності, а й з урахуванням поступового ускладнення, розширення та варіювання сфер комунікативної діяльності, а також складності вирішуваних навчальних завдань у професійному контексті.

Результати констатувального зрізу педагогічного експерименту засвідчили, що фактичний рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики зумовлює необхідність розроблення та експериментальної перевірки пропонованої методики.

У третьому розділі – «**Експериментальне навчання за розробленою методикою**» – з'ясовано зміст, мету, завдання експериментального навчання, розроблено програму; описано й проаналізовано перебіг і результати формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту; доведено ефективність розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Програму експериментального навчання розроблено й реалізовано відповідно до освітньо-професійних програм підготовки фахівців, а також з урахуванням змісту типових навчальних планів та програм дисципліни «Стилістика української мови», робочих навчальних програм, наявного навчально-методичного супроводу та відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Мета дослідження полягала у створенні спеціальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики та експериментальній її перевірці.

У процесі розроблення експериментальної методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури під час навчання стилістики розв'язувалися завдання, пріоритетними з-поміж яких визначено:

1) розроблення експериментальної програми формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики;

2) створення системи вправ і завдань, спрямованих на формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників;

3) визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики після проведення формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту.

У змісті експериментального навчання враховано, що формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури під час навчання стилістики є взаємозалежним і взаємозумовленим освітнім процесом, що передбачає особистісно-професійний розвиток майбутніх фахівців засобами української мови, вироблення комунікативних ознак їхнього мовлення, виховання патріотизму, громадянської позиції, формування в майбутніх учителів української мови і літератури національної свідомості. Через засоби української мови формується мовна картина світу, моральні та естетичні цінності, особистісні риси характеру громадянина України. Взято до уваги здобутки психолінгвістики (закономірності формування й здійснення мовленнєвої діяльності, її моделі, процеси мовленнєвої комунікації); психологічної герменевтики (розуміння, інтерпретування й тлумачення текстів, урахування позамовних чинників), гендерної психології (поєднання нестандартного й емоційного транслювання інформації, високої щільності й розмірності подання навчального матеріалу, конструктивного й

емоційного оцінювання результатів діяльності тощо). У цьому контексті виняткової актуальності набули такі принципи організації взаємодії викладача й студентів, як діалогізація, проблематизація, персоналізація.

Змістову основу коригування програми становили відомості про основні комунікативні якості мовлення; мовленнєву поведінку особистості; мовленнєвий етикет тощо. У процесі розроблення експериментальної методики враховано типологічні характеристики студентів, а також зміст нормативних дисциплін мовознавчого циклу, що передбачають систематизацію, синтез та узагальнення теоретичного матеріалу під час засвоєння стилістики, а також опанування комунікативно значущих відомостей з риторики, культури мовлення як підґрунтя для здійснення ефективного спілкування. Відповідно до програми педагогічного експерименту робота з формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури передбачала вивчення відомостей про стилістику, стилістичну диференціацію мовлення, стилістичні фігури і тропи, що уможливило систематичне опрацювання текстів наукових статей дослідників, які розробляють проблеми стилістики української мови (С. Єрмоленко, Л. Кравець, Л. Мацько, М. Пентилук, І. Фаріон, Л. Шевченко та ін.). Тексти, використовувані на заняттях, містили інформацію про стиль як сукупність текстів та їх самотутню характеристику, стиль і дискурс, стиль «як гуманітарну структуру тексту» (С. Гайда).

На підставі даних констатувального етапу педагогічного експерименту було виокремлено три етапи формувального експерименту, відповідно до кожного з яких сформульовано мету, визначено завдання, очікуванні результати, запропоновано різноманітні форми, методи, прийоми, засоби та технології навчання.

Перший етап – *мотиваційно-когнітивний* – передбачав мотивацію студентів до навчання стилістики задля удосконалення вмінь ефективного оперування мовними і мовленнєвими знаннями; виховання в студентів свідомості, прагнення до самовдосконалення, що значною мірою сприяє підвищенню мотивації вивчення стилістики; підготовку майбутніх учителів української мови і літератури до використання мовних ресурсів відповідно до стилістичних норм української мови в усіх сферах життя, зокрема в майбутній професійній діяльності. На заняттях під час першого етапу дослідного навчання передбачалося повторення й поглиблення стилістичних понять і термінів, зокрема: засвоєння відомостей про стилістику, стилістичну диференціацію мовлення; виявлення мовних ознак функційних стилів української мови, віднаходження певних мовних засобів (фонетичних, лексичних, граматичних), їх класифікацію та визначення стилістичних функцій, характеристику експресивно-семантичного забарвлення слів, аналіз поєднання слів у певному контексті, тлумачення синонімічних синтаксичних конструкцій. На мотиваційно-когнітивному етапі студенти усвідомлювали роль стилістики у системі їхньої майбутньої професійної діяльності, а також у формуванні й самовираженні особистості; положення про мову як знакову динамічну систему, взаємозв'язок стилістики з іншими рівнями мовної системи;

загальнотеоретичні положення про структуру і функції мовних одиниць та конкретні їх вияви в українській мові.

Другий етап – *оперативно-конструктивний* – передбачав формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури шляхом узагальнення й систематизацію знань, умінь і навичок з фонетики, лексикології, граматики, орфографії, пунктуації, культури мовлення, удосконалення стилістичних умінь і навичок. Основні завдання цього етапу визначили такі: сприяння активному використанню правильних граматичних форм у процесі реалізації різних видів мовленнєвої діяльності; формування вмій перероблення отриманої інформації (сприйняття, усвідомлення, трансформування, відбір, запис, контроль або самоконтроль); удосконалення вмій і навичок дотримання стилістичних норм в різних видах мовленнєвої діяльності; формування вмій і навичок будувати стилістичні фігури відповідно до комунікативного наміру й ситуації. Реалізація зазначених завдань здійснювалася у процесі виконання вправ на текстовій основі (конструктивних, комунікативно-творчих); створення проектів, текстів різних стилів і жанрів, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю вчителя української мови і літератури; проведення лінгвістичних ігор тощо. Взаємопов'язана реалізація всіх видів мовленнєвої діяльності на цьому етапі сприяла формуванню вмій і навичок вживати відповідні до комунікативного наміру мовні одиниці, з'ясовувати стилістичний колорит поданого тексту, класифікувати мовні засоби за стилістичними й стильовими ознаками (стилістичним і стильовим значенням, стилістичним забарвленням тощо), виявляти й характеризувати стилістично нейтральні й стилістично забарвлені мовні засоби.

На *третьому етапі* – *продуктивному* – проведено роботу з удосконалення вмій і навичок у майбутніх учителів української мови і літератури створювати стилістично диференційовані власні висловлення залежно від ситуації спілкування, орієнтуватися в різних ситуаціях (актах) спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні й невербальні засоби та способи оформлення думок і почуттів, віднаходити переконливі аргументи для спілкування, змінювати стратегію й комунікативну тактику, водночас дотримуватися культури мовлення й норм українського мовленнєвого етикету, толерантного ставлення до висловлень інших. Основну увагу було зосереджено на розвитку мовлення студентів, що передбачало, крім активної реалізації всіх видів мовленнєвої діяльності, і роботу над збагаченням словника майбутніх учителів-словесників фаховою, власне українською лексикою, розвитком чуття мови, удосконаленням уміння вільно орієнтуватися в словниковому багатстві української мови й використовувати його відповідно до ситуації спілкування.

Продуктивним у процесі дослідного навчання виявилось використання таких методів: метод спостереження за стилістичним забарвленням мовних одиниць, метод стилістичного експерименту, метод стилістичного аналізу тексту, метод стилістичного редагування тексту, метод стилістичного конструювання (створення) тексту, метод стилістичного реконструювання

(перебудови) тексту, метод «слово-образ», метод аперцепційного декодування тексту.

Упродовж дослідного навчання стилістики української мови продуктивними виявилися інтерактивні технології навчання, які, застосовуючи міждисциплінарні зв'язки, сприяли підвищенню ефективності й результативності стилістичної підготовки. Сутність кейс-технології полягала в осмисленні, критичному аналізові й розв'язанні конкретних проблем, що мали (або можуть) мати місце в практиці професійної діяльності майбутніх учителів-словесників. Кейс – це опис ситуації, що стає засобом занурення освітнього процесу в професійний контекст. Це й зумовило систематичне впровадження кейс-технології під час другого етапу експерименту. Означена технологія містила кілька етапів: постановка завдання, обговорення різноманітних варіантів у групах, вибір оптимального варіанта, презентація результатів, рефлексія, у процесі якої студенти оцінюють власні дії, роблять висновки, рекомендації. В організації навчальної діяльності студентів експериментальних груп ефективною стала проектна технологія, що давала змогу реалізувати міждисциплінарні зв'язки стилістики та методики української мови. Студенти працювали у творчих групах: розробляли і захищали авторські проекти (добір дидактичного матеріалу з певних стилістичних тем для учнів 5-11 класів). Систематизації, узагальненню, корекції опанованого студентами зі стилістики сприяла технологія портфоліо, що передбачала накопичення комунікативно значущого теоретичного матеріалу та комплексу стилістичних вправ і завдань, текстотеки, а також відображення результатів моніторингу за рівнем сформованості компетентностей студентів. Перевагою технології портфоліо стала спрямованість на активізацію розумової діяльності студентів. Систематичне застосування в освітньому процесі технології портфоліо уможливило здійснення моніторингу особистісного комунікативного зростання майбутнього вчителя-словесника, формування його професійного іміджу, культури мовлення.

Якісний аналіз результатів контрольного зрізу уможливив висновок: застосування розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики позитивно позначилося на освітньому процесі. За результатами формувального етапу експерименту виявлено позитивну динаміку змін у рівнях сформованості комунікативної компетентності студентів експериментальних груп порівняно з контрольними. Майбутні вчителі-словесники продемонстрували більш досконале володіння нормами літературної мови, комунікативні якості їхнього мовлення покращилися, підвищився й рівень сформованості комунікативної компетентності. Студенти навчилися орієнтуватися в різних ситуаціях (актах) спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні й невербальні засоби та способи оформлення думок і почуттів, віднаходити переконливі аргументи для спілкування, змінювати стратегію й комунікативну тактику, водночас дотримуватися культури мовлення й норм мовленнєвого етикету, толерантного ставлення до висловлень інших.

Показники динаміки рівнів сформованості стилістичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Рівні	КГ (174 студентів)		ЕГ (176 студенти)	
	Відсоток від загальної вибірки	Кількість студентів	Відсоток від загальної вибірки	Кількість студентів
Високий	15,5%	23	26%	36
Достатній	45%	57	54%	83
Середній	27%	76	12%	45
Елементарний	12,5%	18	8%	12

Високий рівень сформованості стилістичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури зріс на 11%, достатній рівень – на 17%.

До категорії осіб з високим рівнем сформованості граматичної компетентності віднесено 26% студентів експериментальних груп, з достатнім рівнем – 54%, з середнім – 12%, з елементарним – 8%.

Динаміку зрушень у рівнях сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури упродовж навчання за експериментальною методикою подано в діаграмі.

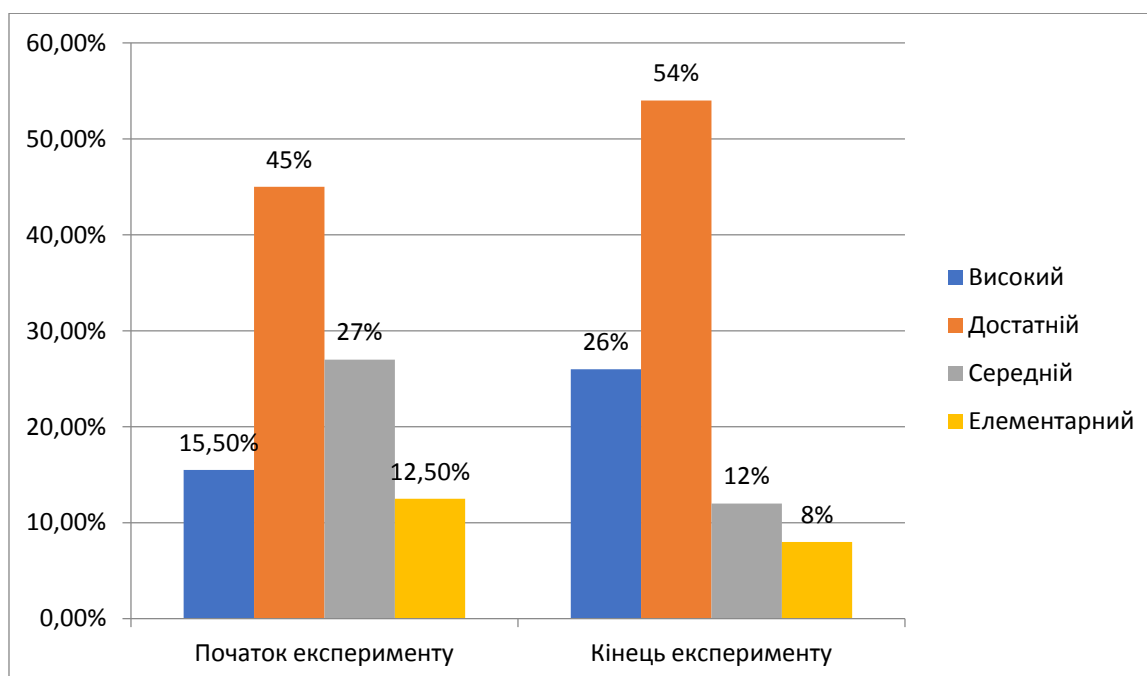

Рис. 1. Динаміка змін за результатами експериментального навчання

Одержані результати засвідчують ефективність запропонованої методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики. Доцільність та ефективність запропонованої методики позитивно відбилася на всій навчальній діяльності, результатом якої було підвищення рівня комунікативної компетентності

майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Узагальнення результатів дослідження дало підстави для таких **висновків:**

1. Студіювання наукової літератури з теми дослідження дало змогу проаналізувати різні погляди на тлумачення поняття «компетентність» та витлумачити його зміст як комплекс знань, умінь і навичок, співвіднесений із конкретними видами професійної діяльності, та необхідний для ефективного виконання дій; «компетентність» – як сукупність взаємопов'язаних ціннісних орієнтирів і настанов, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності майбутнього вчителя української мови і літератури ефективно використовувати здобуті знання в професійній діяльності; як обізнаність, належне володіння комунікативною компетенцією в тій чи тій мовленнєвій ситуації.

Сутність терміна «комунікативна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури» в роботі потлумачено як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему професійних знань, мовленнєвих та організаторських здібностей, здатності до контролю власної комунікативної діяльності, а також сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; мобілізаційну готовність до комунікативної діяльності, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

Стилістику схарактеризовано як певну частину освітнього процесу, як завершальну й узагальнювальну прикладну дисципліну з-поміж мовознавчих, що охоплює функційний їх аспект. Оволодіння стилістикою української мови передбачає вивчення її функційних можливостей, її спілкувального потенціалу. Важливим вектором реалізації компетентісного підходу в процесі навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури є поєднання засадничих положень стилістики тексту, функційної стилістики, практичної стилістики, зіставної стилістики, експресивної стилістики.

2. Вивчення науково-методичної літератури дало змогу обґрунтувати й визначити лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. З'ясовано, що формування комунікативної компетентності доцільно здійснювати з опертям на загальні (закономірність мети, закономірність змісту навчання стилістики, закономірність якості навчання) та конкретні (постійна увага до матерії мови та її звукової системи, розуміння семантики мовних одиниць, здатність студентів опанувати норми літературної мови, оцінка виражальних можливостей, удосконалення мовного чуття та дару слова, залежності мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики й словникового складу мови; урахування мотивів, внутрішніх прагнень студента, що дозволяє виробити ефективну індивідуальну траєкторію навчання; залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання; збереження наступності освіти в системі «школа-виш»; моделювання майбутньої професійної діяльності студентів; залежність

ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи студентів) закономірності, які сприяли розкриттю внутрішнього потенціалу студента. Узагальнення наукових підходів до обґрунтування лінгводидактичних засад формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників у процесі навчання стилістики дало змогу виокремити й урахувати загальнодидактичні і специфічні принципи навчання (принцип урахування динаміки стилів, принцип засвоєння стилістичних норм на основі знання граматичних, лексичних і орфоепічних норм, принцип урахування стильових і стилістичних норм, принцип стимулювання словесного самовдосконалення, принцип етики й естетики мовлення, принцип навчання на мовленнєвих взірцях, принцип послідовності, розширення, поглиблення й ускладнення стилістичного аналізу, принцип контекстного розгляду стилістичних явищ, принцип зумовленості мовленнєвих засобів соціальними чинниками, принцип естетичної вартості текстів, принцип використання мовленнєвої практики для засвоєння стилістичних норм, лінгвокреативності, лінгвоєкологічний, лінгвокогнітивний), а також використовувати традиційні та інноваційні форми, методи й технології навчання.

3. Аналіз змістового компонента чинного методичного супроводу з дисципліни «Стилістика української мови» для майбутніх учителів-словесників засвідчив, що, попри значну кількість навчальних видань, які застосовуються в освітньому процесі ЗВО, й донині не втрачає актуальності проблема удосконалення змісту чинних навчальних програм, розроблення підручників і посібників для майбутніх учителів української мови і літератури на компетентнісних засадах, які екстраполювали б стилістичні відомості в методичний контекст, сприяли б збагаченню мовлення студентів, виробленню в них умінь логічно та послідовно викладати думки, готувати та виголошувати виступи, вести бесіди в різних ситуаціях професійного спілкування, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, мовної поведінки в професійній сфері.

4. Для з'ясування рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури було визначено критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативно-тезаурусний, жанрово-стилістичний), які корелюються зі складниками комунікативної компетентності. Критерії репрезентовано цілісною системою відповідних показників, що відтворюють певну властивість досліджуваного об'єкта – рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: високий, достатній, середній, елементарний.

5. Якісний аналіз результатів контрольного зрізу дозволив зробити висновок, що рівень сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури експериментальних груп суттєво підвищився, тоді як у студентів контрольних груп майже не змінився. Результати експерименту переконливо засвідчили вміння майбутніх учителів-словесників експериментальних груп чітко, повно й грамотно викладати думки, створювати тексти різної жанрово-стильової належності, виявили лінгвокреативність у процесі написання творчих робіт різних жанрів.

Проблема формування комунікативної компетентності учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики не вичерпується результатами виконаного дослідження, залишаються актуальними питання розроблення системи професійно зорієнтованих комунікативних завдань та системи вправ задля формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників.

Основний зміст дисертації відбито в таких публікаціях автора:

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Бабенко В.В. Реалізація компетентнісного підходу в процесі навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури. *Наукові записки: збірник наукових статей*. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Випуск СХХХVI (136). С. 14–22. (Серія педагогічні науки).

2. Бабенко В.В. Лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників у процесі навчання стилістики. *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць*. Серія «Педагогіка». Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2018. Випуск 28. С. 4–15.

3. Babenko V.V. Communication as a component in professional activity of ukrainian language and literature teacher (Комунікація як складник фахової діяльності вчителя української мови і літератури). *Science and education: trends and prospects: Collection of scientific articles*. Taunton, United States of America: Aspekt Publishing of Budget Printing Center, 2018. P. 286–292.

4. Бабенко В.В. Застосування технології портфоліо у навчанні стилістики майбутніх учителів української мови і літератури. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. Київ: Гнозис, 2018. № 6. Кн. 2. Том I (79). С. 138–148.

5. Бабенко В.В. Компетентнісний підхід як об'єкт теоретичного аналізу в педагогічній науці. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського: журнал*. Серія: Педагогічні науки. Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2018. Випуск № 5 (124). С. 52–58.

6. Бабенко В.В. Стилістичні вправи як інструмент формування стилістичної компетентності майбутніх учителів-словесників. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. Запоріжжя: 2018, № 2 (31). С. 13–17.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Бабенко В.В. Комунікативна компетентність як педагогічна категорія, інтегральна якість особистості й основа успішної самореалізації вчителя-філолога. *Педагогіка партнерства і компетентнісний підхід у процесі викладання дисциплін української філології як основа для успішної*

самореалізації майбутнього фахівця-інноватора: збірник матеріалів всеукраїнської наради-тренінгу. Біла Церква: ФОП «Кірілін Б.П.», 2017. С. 7–12.

2. Бабенко В.В. Прикладні аспекти вивчення теми «Українська фоностилістика» у ЗВО. *Українська мова і література в школах України*: науково-методичний та літературно-мистецький журнал. Київ: «Педагогічна преса», 2018. № 10. С. 19–21.

3. Бабенко В.В. Організація контролю у навчанні стилістики майбутніх учителів української мови і літератури. *Українська мова і література в школах України*: науково-методичний та літературно-мистецький журнал. Київ: «Педагогічна преса», 2019. № 3. С. 19–22.

АНОТАЦІЇ

Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2018.

Дисертаційна робота присвячена проблемі формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики.

У роботі з'ясовано зміст понять «компетенція», «компетентність» та уточнено змістове наповнення терміна «комунікативна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури». Зміст поняття «комунікативна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури» в роботі потлумачено як внутрішній ресурсний потенціал, засвоєну систему професійних знань, мовленнєвих та організаторських здібностей, здатності до контролю власної комунікативної діяльності, а також сукупність професійно значущих умінь і навичок, потрібних для оперативного й адекватного сприймання чужих програм мовленнєвої поведінки та мобільної побудови власних комунікативних стратегій, адекватних цілям, сферам, жанрам і ситуаціям спілкування; мобілізаційну готовність до комунікативної діяльності, вільне володіння вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки.

Обґрунтовано лінгводидактичні засади формування комунікативної компетентності: закономірності навчання мови; загальнодидактичні й специфічні принципи навчання, традиційні та інноваційні форми, методи, підходи й технології навчання.

Проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення у контексті формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників. Розроблено критерії (мотиваційно-ціннісний, нормативно-тезаурусний, жанрово-стилістичний), показники та виявлено рівні (високий, достатній, середній, елементарний) сформованості комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

З'ясовано зміст, мету, завдання експериментально-дослідної роботи; розроблено програму; описано й проаналізовано перебіг і результати

формування та контрольних етапів педагогічного експерименту; доведено ефективність розробленої методики формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання стилістики.

Ключові слова: «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «стилістика».

Бабенко В.В. Формирование коммуникативной компетентности будущих учителей украинского языка и литературы в процессе обучения стилистике. – Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко. Киев, 2018.

Диссертация посвящена проблеме формирования коммуникативной компетентности будущих учителей украинского языка и литературы в процессе обучения стилистике.

В работе выяснено содержание понятий «компетенция», «компетентность» и уточнено содержательное наполнение термина «коммуникативная компетентность будущего учителя украинского языка и литературы». Содержание понятия «коммуникативная компетентность будущего учителя украинского языка и литературы» в работе объяснено как внутренний ресурсный потенциал, усвоенную систему профессиональных знаний, речевых и организаторских способностей, способности к контролю собственной коммуникативной деятельности, а также совокупность профессионально значимых умений и навыков, необходимых для оперативного и адекватного восприятия чужих программ речевого поведения и мобильного построения собственных коммуникативных стратегий, адекватных целям, сферам, жанрам и ситуации коммуникации; мобилизационную готовность к коммуникативной деятельности, свободное владение вербальными и невербальными средствами социального поведения.

Обоснованно лингводидактические основы формирования коммуникативной компетентности: закономерности обучения языку; общедидактические и специфические принципы обучения, традиционные и инновационные формы, методы, подходы и технологии обучения.

Проанализировано содержание учебно-методического обеспечения в контексте формирования коммуникативной компетентности будущих учителей-словесников. Разработаны критерии (мотивационно-ценностный, нормативно-тезаурусный, жанрово-стилистический), показатели и выявлены уровни (высокий, достаточный, средний, элементарный) сформированности коммуникативной компетентности будущих учителей украинского языка и литературы.

Выяснено содержание, цели, задачи экспериментально-исследовательской работы; разработана программа; описаны и проанализированы ход и результаты формирующего и контрольного этапов

педагогического эксперимента; доказана эффективность разработанной методики формирования коммуникативной компетентности будущих учителей украинского языка и литературы в процессе обучения стилистике.

Ключевые слова: «компетенция», «компетентность», «коммуникативная компетентность будущего учителя украинского языка и литературы», «стилистика».

Babenko V.V. Forming the communicative competence of future teachers of the Ukrainian language and literature in the process of teaching Stylistics. – Thesis for a candidate degree in pedagogical sciences, specialty 13.00.02 - Theory and Methods of Teaching (the Ukrainian language). Kyiv Borys Grinchenko University. Kyiv, 2019.

The thesis is dedicated to the issue of forming the communicative competence of future teachers of the Ukrainian language and literature in the process of teaching Stylistics.

In the study the content of the notions «competency» and «competence» is ascertained and the substantive content of the term «the communicative competence of a future teacher of the Ukrainian language and literature» is construed. The concept «competency» is determined as a complex of knowledge and skills related to relevant types of professional activities, which is deemed necessary for performing productive activities; «competence» is defined as an array of interconnected value reference points as well as instructions, knowledge, skills and the experience of a future teacher of the Ukrainian language and literature to apply the acquired knowledge in the professional activities; and as an awareness, a due proficiency in a certain speech situation. In this study, the content of the notion «the communicative competence of a future teacher of the Ukrainian language and literature» is construed as an inner resource capacity, an acquired system of knowledge, speech and organizational skills and an ability to monitor one's own communicative activities and an array of professionally meaningful skills necessary for efficient and consistent comprehension of other people's speech behavior and prompt formation of one's own communicative strategies relevant to the purposes, areas, genres and situations of communication; convening readiness to communicative activities and proficiency in both verbal and non-verbal means of social behavior.

Linguodidactic foundations for forming communicative competence are substantiated: the regularities of teaching a language, namely, general (the regularity of the aim, the regularity of the content of teaching stylistics and the regularity of the quality of teaching) and specific (sustained attention to the matter of the language and its phonetic system, awareness of the semantics of linguistic units, students' ability to master the norms of the literary language, estimation of expressive means, improvement of the linguistic flair and talent, dependence of the speech skills on grammar and lexis of the language; the dependence between the speech skills and grammar and vocabulary skills; consideration of the students' motives and internal commitment which could enable forming an efficient learning path; interdependence between the collaboration of the teacher with the students and their learning outcomes; maintenance of continuity of education within the system «school – higher

education establishment»; modeling future professional activities of the students; dependence of learning efficiency on methodologically sound planning of autonomous work of the students); general didactic and specific principles of teaching (the principle of integrating the dynamics of styles, the principle of acquiring stylistic norms on the basis of awareness of lexical and orthoepical norms, the principle of integrating genre and stylistic norms, the principle of stimulating verbal self-improvement; the principle of ethics and aesthetics of speech, the principle of teaching based on speech patterns; the principle of consistency, expansion, extension and sophistication of stylistic analysis, the principle of the context analysis of stylistic phenomena, the principle of conditionality of speech means on social factors, the principle of aesthetic value of texts, the principle of implementing speech practice for acquiring stylistic norms, linguocreativity, linguoecology, linguocognitivity), and also taking advantage of traditional and innovative forms, methods and education technologies.

Methodological groundwork for forming the communicative competence of language teachers is analyzed. The criteria (motivation-and-value, normative-and-thesaurus and genre-and-stylistic) and indicators are elaborated and the levels (high, sufficient, average and elementary) for forming the communicative competence of future teachers of the Ukrainian language and literature are determined.

The content, aim, tasks of experimental-and-research work are established; the course and results of the formative and checking phase of the educational experiment are characterized and analyzed; the efficiency of the elaborated methodology for forming the communicative competence of future teachers of the Ukrainian language and literature in the process of teaching Stylistics is confirmed.

Key words: *«competency», «competence», «communicative competence of a future teacher of the Ukrainian language», «system of exercises and tasks in Stylistics».*